

Кокоша Антоніна, Kokosha Antonina
магістрант факультету соціальної та психологічної освіти
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини

Науковий керівник:
Коляда Наталія, Kolyada Natalia
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини

**РОЛЬ ІВАНА ПАНАСОВИЧА
СОКОЛЯНСЬКОГО В ІСТОРІЇ
УМАНСЬКОЇ ШКОЛИ ДЛЯ
ГЛУХОНІМИХ**

За свідченнями дослідників, наприкінці 1920-тих рр. почався новий науковий переворот у педагогіці. В Україні почала відбуватися оригінальна освітня система, що стала виявом творчості української громади.

Економічні та соціально-культурні особливості України 20-х рр. ХХ ст. зумовили особливу організацію системи соціального виховання. Своєрідність розвитку «соцвиху» в Україні полягає у поєднанні надбань

соціальної педагогіки й іншої течії реформаторського руху – експериментальної педагогіки.

Ідеї представників експериментальної педагогіки – А. Біне, Е. Торндайка, С. Холла, багаті традиції вітчизняної психологічної школи сприяли розвитку в радянській педагогіці психофізіологічного напрямку виховання (рефлексології). Об'єднання рефлексології з педагогікою «вільного виховання» створило особливу наукову галузь – педологію¹.

У 1920 р. Наркомос України видав «Декларацію про соціальне виховання дітей». Цю подію вважаємо початком стрімкого розвитку педології у радянській Україні, оскільки у «Декларації...» висувалася ідея виховання дитини на нових ідеологічних засадах, що потребувало визначення науково-педагогічних ресурсів і їх залучення до вирішення складних соціально-педагогічних завдань. Головним таким ресурсом мала стати педологія, покликана реорганізувати освіту та забезпечити педагогіку дієвими методами формування «нової» людини.

У цьому документі вживався і термін «спеціальна педологія», що спрямовувала свою увагу на «хворих, дефективних дітей і малолітніх правопорушників», які потребували спеціального виховного підходу

На засадах педології передбачалася організація діяльності комплексних виховних установ, насамперед, – дитячих будинків, що поєднували б у собі дитячий садок, школу, клуб, майстерню, дитячий майданчик, колонію, бібліотеку, на необхідності створення мережі яких наголошував документ. Це було зумовлено різними соціальними процесами, що відбувалися у суспільстві: розпад «буржуазної» сім'ї або її дисфункціональність і неспроможність виконувати завдання виховання підростаючого покоління у комуністичному дусі; наявність значної кількості безпритульних дітей.

Дитячі будинки мали поєднати у собі заклади дошкільного виховання, школи та позашкільні установи, а також створити умови для постійного перебування у них дітей, перебрати на себе не тільки виховні функції сім'ї, а й функції «охорони дитинства». «Охорона дитинства – це перший і найзагальніший наш заклик, – зазначалося у документі. – І ясно, що

¹ Гончаренко С. Український педагогічний словник. – К., 1997. – 374 с.

охорона ця мусить бути одночасно і разом – і освітою, і вихованням, і годуванням, і одяганням»^{2,3}.

Дослідно-педологічні станції мали на меті вивчення нервово-психічного стану дітей, проведення обстеження «дефективного дитинства», надання лікарсько-педагогічних консультацій, розробку методик навчально-виховної роботи в спеціалізованих закладах, підготовку працівників соціального виховання⁴.

За соціогенетичним напрямом дослідження проводилися у руслі науки про поведінку дитини, її пристосування до соціального середовища як рушійного чинника формування особистості. На основі соціології та рефлексології виводили закони поведінки дитячого колективу. Цей напрям був розповсюджений в Україні більше, ніж у Росії (О. Залужний, І. Соколянський).

Перенесення уваги з дитини на дитячий колектив привело до негативних наслідків розвитку педологічної науки. Складно провести межу і чітко визначити, хто з учених був педологом, рефлексологом чи психологом. О. Залужний, Г. Костюк, В. Пирогов, О. Раєвський, І. Соколянський та інші намагались поширювати науку, поставити її на службу педагогіці та психології. І, навіть, коли у 1936 р. вийшла постанова «Про педологічні перекручування в системі Наркомосу». окремі позиції збереглися в психолого-педагогічній науці і сприяли їх подальшому розвитку.

Видатні науковці-педагоги 20-х рр. ХХ ст. – О. Залужний, Я. Мамонтов, І. Соколянський, Я. Чепіга сформували підвалини розвитку цілого ряду сучасних наук⁵.

У розробці різноманітних проблем педології в 20-ті роки ХХ століття значних успіхів досягнув професор Іван Панасович Соколянський, якого справедливо можна вважати засновником системи освіти дітей з фізичними вадами. Педагог не обмежувався поодинокими питаннями тифлосурдопедагогіки – його праці були спрямовані на удосконалення всієї системи навчання і виховання аномальних дітей.

² Декларація Наркомосвіти УСРР про соціальне виховання дітей // Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX – ХХ ст.): хрестоматія / [упоряд. Л.Д. Березівська]. – Київ : Науковий світ, 2003. – С. 237–240.

³ Янченко Т. В. Педологія в Україні та зарубіжжі: теорія та практика : [монографія] / Т. В. Янченко. – Чернівці : Десна Поліграф, 2016. – 448 с

⁴ Сухомлинська О.В. Проблема “природа – виховання” в педагогічній теорії та шкільній практиці України 20 – 30 – х рр.// Педагогіка і психологія. – 1997. - № 2. – С. 73 – 80.

⁵ Розвиток української системи освіти у напрямі соціального захисту дітей [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://studlib.info/pedagogika/1691282-rozvitok-ukrainskoi-sistemi-osviti-u-napryami-socialnogo-zakhistu-ditey/>

І. Соколянський аналізував реальний стан навчально-виховної роботи в школах та викрив деякі серйозні недоліки. Найістотнішою прогалиною традиційної системи навчання глухонімих було те, що вона не сприяла вихованню у дітей потреби користуватися звуковою словесною мовою при спілкуванні. Заучування глухими учнями хоч би й великої кількості мовного матеріалу не приводило до абсолютно надійних і позитивних наслідків⁶.

Практичну роботу Іван Соколянський розпочав в Умані, де лише кілька місяців жив і працював у 1920 році. За цей час очолював відділ народної освіти Уманщини, був членом оргбюро культпросвітвідділу при Уманському наркомі КП(б)У, одним із засновників школи глухонімих дітей.

З 5 лютого 1920 року завідував учбово-лекційною секцією Уманського відділу народної освіти, а пізніше й усім цим відділом, який містився тоді по вулиці Садовій на другому поверсі чудового будинку (тепер на цьому місці пам'ятник І. Черняхівському).

Змістовні та цікаві лекції І. Соколянського мали велику популярність серед слухачів Народного університету. Їх із захопленням слухали не лише слухачі історико-філологічного відділу, а й інші – аудиторія завжди була переповнена, молодь ловила кожне слово лектора, сповнене гарячого революційного запалу, глибокого почуття будованого нового життя.

Недовго, проте плідно працював в Умані І. Соколянський, багато уваги й сил віддав налагодженню шкільної справи, позашкільної освіти, дошкільного виховання. З його ініціативи 25 квітня 1920 року в місті було відкрито перший дитячий клуб (нині дитбудинок по вул. Карла Маркса), налагоджено нормальну роботу місцевої школи глухонімих, відкрито для відвідувачів громадський Народний музей мистецтв в липні (у приміщенні теперішньої дитячої музичної школи), упорядковано Єдину народну бібліотеку та ін.

Професор І. Соколянський організував школу для глухих дітей на громадських засадах, а приміщення для школи наймали батьки глухих у приватних домовласників. Спочатку школа була у двохповерховому будинку по вулиці Ленінської Іскри (біля горілчаного заводу), а потім по вулиці Гоголя, де пізніше був будинок Червоної армії. Так було закладено,

⁶ Кабанова О.О. Внесок І. П. Соколянського у розвиток вітчизняної освіти на зламі 20-х рр. XX ст. [Електронний ресурс] / О.О.Кабанова // Вісник №124 – 2015. Режим доступу до ресурсу: http://visnyk.chnpu.edu.ua/?wpfb_dl=71

і розпочату роботу з глухонімими в Умані, яку продовжили згодом в Уманській спецшколі-інтернаті для глухих дітей.

І. Соколянський майстерню і досконало володів дактильною формою мови і надавав їй перевагу над мімікою. Винайшов та удосконалював метод навчання глухих, так званий «ланцюговий метод», за який його критикували колеги і запроваджували цей метод у життя та сутопедагогічну практику. Багато працював професор над виданням підручників, методичних посібників та наукових праць із сурдопедагогіки.

З цікавими та і змістовними доповідями виступав І. П. Соколянський на першій педагогічній конференції вчителів Умані, яка відбулась 20–26 червня 1920 року, на повітовій безпартійній конференції робітничо – селянської молоді та другому повітовому учительському з'їзді Уманщини, що були проведені в липні 1920 року. Його запальні промови не раз переривалися бурхливими оплесками вдячних слухачів⁷.

«Новизна матеріалу та оригінальність прийомів при гарній демонстрації з учнями з місцевої школи глухонімих викликали дуже велике зацікавлення учителів» – зазначалось у доповіді І. Соколянського, присвячену школі глухонімих у газеті «Вісті Уманського ревкому» від 1 липня 1920 року⁸.

«Міське вчительство повинно створити зараз нову трудову школу», – закликав І. Соколянський вчителів Умані на педагогічній конференції.

14 липня 1920 року на з'їзді вчителів Уманщини І. Соколянського було обрано що складу правління профспілки працівників освіти і соціалістичної культури.

У серпні 1920 року І. Соколянський виїхав в Умані, а його подальший життєвий шлях пов'язаний в Києвом, Харковом, Москвою. Колишній лектор Уманського Народного університету імені Т. Г. Шевченка і завідуючий відділові народної освіти Уманщини І. Соколянській став згодом відомим ученим у галузі сурдо- і тифлопедагогіки.

«Рятівник десятків і сотень сліпих. Німих, і глухих, новатор, що вмів навчати сліпого розрізняти барви, глухого – пізнавати гаму, німого – передавати свої думки іншим» – писав відомий український письменник Юрій Смолич⁹.

⁷ Мик Комарницький // «Уманська зоря» №57-58, від 5.04.1969 р., стор. 4.

⁸ «Вісті Уманського ревкому» від 1 липня 1920 року.

⁹ Журнал «Дружба народів», 1968 р., №5, стор. 94.

«Для мене мене він не вмер і ніколи не вмер...Він повернув мене до життя фізично і духовно...» – пише про І. Соколянського врятована і вихована ним сліпо-глухо-німа Ольга Іванівна Скороходова, автор цікавої праці «Як я сприймаю навколишній світ»

Пізніше О. Скороходова напише: «Шановна редакція! Останнє десятиріччя я регулярно передплачую журнал «Заклик». Почуття світлої радості відчула я, коли прочитала у № 12 вашого журналу за 1974 рік невелику кореспонденцію «Дружба на все життя». Професор І. Соколянський був моїм безпосереднім учителем і старшим другом. Я розумію, що якби не була вихованкою І. Соколянського то не добилася б усього того, чого добилася у своїй науковій, педагогічній та громадській діяльності»¹⁰

Зустріч з О. Скороходовою (м.Умань)

Закладені І. Соколянським ідеї створення і розвитку школи для глухих дітей в м. Умані ставали реальністю. Школа-інтернат для глухих дітей в м. Умані розпочала свою діяльність у 1934 році, і була розташована по вулиці Петровського і Ленінської Іскри, директором був П. Драч

У школі працювали вчителі: О. Значківська, С. Сідун, І. Ехніч, вихователями працювали: Т. Тарадський, Р. Ягопольська, О. Гомза, М. Сідун. До війни працювала школа під №18, а інтернат мав назву дитячий будинок №2.

¹⁰ Журнал «Заклик» – Архів музею народної освіти – 1974. – №12 (м. Умань)

У 1937 році за рішенням міської ради школу-інтернат було переведено, школу на вулицю Енгельса №3, де тепер розміщено дитячий будинок для глухих дітей, а інтернат на вулицю Європейська (тепер у цьому районі знаходиться магазин «Уманчанка»), інтернат був розміщений у двох будинках: спальні дітей в двоповерховому будинку, а їдальня, клуб, робочі кімнати, кухня, медпункт – в одноповерховому будинку в приміщенні колишньої синагоги. Під час війни ці будинки були зруйновані.

Починаючи з вересня 1937 року в школі-інтернаті працювала О. Вітвіненко. Директором продовжував працювати П. Драч, завучем була М. Бліновська, колектив працівників збільшувався. З 1937 року в школі-інтернаті працювали учителі: Д. Стасюк, А. Шандра та ін.

У школі-інтернаті була піонерська організація, першою піонервожатою якої була П. Снітківська, згодом вона працює заступником директора, а піонервожатою – О. Вітвіненко. Завгоспом працював А. Шкоднік, медсестрою І. Фексон.

Перед війною у школі-інтернаті перебувало 137 учнів-вихованців, серед них було 24 дітей-сиріт. У 1939 році в школі-інтернаті було організовано комсомольську організацію, секретарем якої була О. Вітвіненко. З'являються перші комуністи П. Снітківська, кандидат в члени КПРС О. Вітвіненко, Т. Тараш, Л. Ягупольська, всі вони перебувають на партійному обліку, в партійній організації дитячих будинків, а потім були прикріплені до партійної організації, секретарем якої був директор школи №6 Т. Охріменко.

Після закінчення навчання 1941 року в інтернаті як і завжди залишились тільки діти-сироти в кількості 24 осіб. В літний час організовувалась оздоровча кампанія, діти відпочивали, розважались. Для оздоровлення дітей відпускались відповідні кошти. Проте, мирне життя й відпочинок дітей зруйнувала війна. В ніч на 25 липня 1941 року директор школи-інтернату П. Драч і частина працівників, разом з вихованцями, які перебували в інтернаті, евакуювались з міста. Разом із дітьми з великими труднощами всі доїхали до м. Ростов, де директора П. Драча і дітей направили в школу для глухих дітей Старо-Черкаська, а працівники поїхали далі.

Після визволення міста Умані від німецько-фашистських загарбників завуч М. Бліновська організувала частину працівників школи-інтернату. Г. Панкова, О. Рудніцький, Т. Хотинська повернулися з евакуації, і гуртом

приступили до відбудови приміщення школи. У зв'язку з тим, що приміщення інтернату було зруйновано, міськвиконком для інтернату виділив приміщення по вул. Комсомольська №3, де і зараз розміщений дитячий будинок для глухих дітей.

Відбудувавши, частково, за літо 1944 року приміщення школи (1-й поверх), розпочалось навчання 1 вересня 1944 – 1945 навчального року. Станом на 1 вересня 1944 року прибуло тільки 9 учнів, фактично класи комплектували всю першу чверть. Розпочали роботу з дітьми вчителі: О. Гомза, О. Макогон, Г. Пашкова, О. Рудніцький, А. Шевчук, та ін., керували випробним навчанням В. Бучківська та Л. Бучківський. Директором школи інтернату було призначено М. Бліновську, завучем Г. Пашкову.

У 1945 – 1946 навчальному році завучем була призначена О. Вітвіненко. восени 1946 року після демобілізації в школу повернувся П. Драч, якого було призначено директором школи.

В школі-інтернаті на той момент навчалось 131 учень. Вже були підготовчий клас, 1, 2, 3,4, 5, 6, 7, восьмий клас був випускний. З 1960 року організовується 9-й виробничий клас, учні працювали в майстерні школи, хлопці разом з учителем праці Л. Бучківським на заводі «Сільмаш», а дівчата на швейній фабриці. В кінці року з виробничого навчання учні здавали екзамени і їм присвоювали виробничий розряд.

У 1962 році в школу-інтернат після закінчення Київського державного педагогічного інституту прибув на роботу В. Вилватий, по призначенню Міністерства освіти.

З 1972 року в школі розпочалось навчання учнів протягом 13 років, починаючи з підготовчого по 12 клас включно. В школі-інтернаті працювало багато вчителів з вищою освітою: В. Вилватий, В. Колеснікова та ін. Велика увага приділялася слуховій роботі, класи були відповідно обладнані спеціальною апаратурою, також був слухово-мовний кабінет, яким керував В. Вилватий.

У 1959 році директором школи-інтернату було призначено Ф. Шпака, а завучем П. Драча. Починаючи з 1963 року було створено дошкільну групу, в якій працювали Г. Волошанська, Н. Плахотнюк, М. Синичук. Протягом всього періоду існування школи-інтернату працював медпункт, медсестрою починаючи з 1949 року працювала член КПРС Д. Ільніцька.

Школа-інтернат працювала до 1976 року, з 1977 року її було переведено до Сміли, а в Умані організовано дитячий будинок для глухонімих дошкільників.

Дошкільна установа була розрахована на 50 вихованців, яких організовували в 4 групи: дві – для глухих, а дві – для слабочуючих дітей. Вихованці утримувались на повному державному забезпеченні. Приміщення побудовані ще у 90-х роках ХХ століття, проте, колектив дитбудинку прикладав багато зусиль, щоб пристосувати їх для специфічно-дошкільної установи.

Для кожної виховної групи було створено: групову кімнату, клас, роздягальню, спальню, туалетну кімнату. Всі чотири класи були обладнані звукопідсилювальною апаратурою. У кожному корпусі був фізкультурний зал, методкабінет, кастелярна, продовольча комора та пральня. Також було прибрано нові дитячі меблі, піаніно «Україна», два кольорових телевізори, пральну машину, м'який інвентар та інше обладнання.

Методичний кабінет і всі 4 групи були забезпечені майже всіма методичними посібниками і дидактичним матеріалом для успішного навчання і виховання дошкільників з вадами слуху.

Основним завдання установи було підготувати дітей з вадами слуху до успішного навчання в спецшколі-інтернаті, розвивати мову й залишки

слуху, проводити корекційну та виховну роботу, прищеплювати любов до праці, фізично загартовувати дитячий організм.

Після того як у 1977 році старших дітей було переведено до школи-інтернат м. Сміли, а на базі Уманської школи-інтернат для глухих дітей (нині приміщенні для пристарілих) було організовано й відкрито дитячий будинок для глухих дітей. В 1987 році дитячий будинок розташувався в новій будівлі по вулиці Малофонтанна¹¹.

Дитячий будинок для дітей дошкільного віку змішаного компенсуючого типу з 2001 року перейшов у підпорядкування Головного управління освіти та науки Черкаської області. Згодом до назви «Дитячого будинку для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку змішаного компенсуючого типу» додали три слова «Черкаської обласної ради».

Проте, змінився політичний та соціальний погляд на існування дитячих будинків, змінилося і ставлення українців до таких дітей – дітей-сиріт поменшало. Якщо питання сирітства частково вирішено, то ще існують проблеми, серед яких навчання та виховання дітей з особливими потребами. Все більше батьки шукають допомоги у вихованні своїх дітей, які народились з вадами здоров'я, в підтримку яких було прийнято рішення про реорганізацію дитячого будинку для сиріт у навчально-реабілітаційний центр.

На сьогодні – це Комунальний заклад «Уманський навчально-реабілітаційний центр Черкаської обласної ради», який очолює Майданюк Вікторія Григорівна. В дитячому будинку навчаються та виховуються діти дошкільного та молодшого шкільного віку з деякими вадами здоров'я, серед яких: діти хворі ДЦП (дитячий церебральний параліч), діти з хворобою Дауна, аутисти та багато інших.

Раннє виявлення та своєчасне звернення до фахівців має важливе значення для процесу корекції певних вад розвитку і подальшої соціалізації дитини. Поверхнєве ставлення до розвитку дитини є неприпустимими, тому що порушення, які проявляються у дошкільному віці, без відповідної своєчасної допомоги надалі часто ускладнюються, перешкоджають формуванню мовлення та пізнавальних процесів у дитини, тому учбові вміння та навички також залишаються на низькому рівні.

В КЗ «Уманський навчально-реабілітаційний центр Черкаської обласної ради» працюють кваліфіковані спеціалісти, творчі ініціативні

¹¹ Історія розвитку уманської спецшколи-інтернату для глухих дітей // Архів музею народної освіти

педагоги, висококласні вчителі-дефектологи (Живцова Людмила Степанівна, Перекос Вікторія Веніамінівна, Тарасюнь Анна Олександрівна, Топко Галина Василівна, Яскажук Надія Данилівна), вчителі-логопеди та вчителі сурдопедагоги (Бекназарова Лейлі Керімназарівна, Кальніна Валентина Іванівна, Корчак Алла Петрівна), які чітко знають, як допомогти дитині. Спостереження, бесіди з батьками, робота з вивчення особистості допомагають якнайкраще спланувати роботу педагога, зробити її ефективною.

Основні навчально-виховні завданнями, які ставлять перед собою працівники закладу:

- підвищення ефективності навчально-виховного та корекційно-реабілітаційного процесу шляхом удосконалення існуючих засобів, форм, методів корекційно-реабілітаційної роботи з дітьми, завдяки індивідуалізації освітнього процесу та впровадження особистісно-орієнтованих, інноваційних технологій, з метою забезпечення розвитку дітей з особливими освітніми потребами на основі використання їхніх компенсаторних можливостей;

- сприяти своєчасному становленню і всебічному розвитку життєво-компетентної особистості дитини з особливими освітніми потребами, формуванню її фізичної і психологічної готовності до нової соціальної ролі, забезпечення соціального захисту та соціальної адаптації вихованців та учнів шляхом реалізації принципів демократизації, гуманізації та індивідуалізації, інтегративності педагогічного процесу;

- створювати спеціальні умови для корекційної спрямованості навчання, відновлення здоров'я, подолання порушень психічного, фізичного, розумового розвитку, коригування порушень аналізаторів, формування комунікативно-мовленнєвої компетентності дітей з особливими освітніми потребами шляхом використання новітніх освітніх технологій;

- забезпечувати особистісно-орієнтований, інтегрований підходи у всіх видах діяльності дітей, підтримувати та розвивати індивідуальні здібності кожної дитини, допомагати в становленні її суб'єктивності, соціалізації, життєвому самовизначенні;

- підвищувати якість освіти для дітей з особливими освітніми потребами через застосування сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій, використання інновацій,

впровадження в освітній процес найкращого педагогічного досвіду роботи, удосконалення механізму моніторингу освітнього процесу¹².

Сучасна теорія та практика роботи зі сліпоглухоніми дітьми спирається на роботи та досягнення Івана Панасовича Соколянського. З'являються нові прийоми та засоби навчання, проте ключові принципи його методики стали базисом для сучасної української дефектології, проблема навчання сліпоглухих дітей є надалі дуже актуальною для сучасного світу.

На сучасному етапі соціальна педагогіка намагається вирішити якісно нові завдання: повинна, насамперед, сприяти гармонізації процесів соціалізації та індивідуалізації, самоактуалізації особистості дитини в умовах сучасного життя¹³.

Для розвитку Уманської школи для глухих І. Соколянський зробив неоціненний внесок. Закладені ним ідеї роботи з глухими людьми стали основою для становлення педологічної думки на Уманщині. Досвід, який передав професор як дорослим так і дітям, розробляючи різні методи роботи та впроваджуючи їх у життя, становив левову частку досліджень в галузі дефектології та тифлосурдопедагогіки. Роботи І. Соколянського залишаються актуальними і на сучасному етапі становлення та розвитку педагогічної думки та соціального виховання.

¹² Уманський навчально-реабілітаційний центр Черкаської обласної ради – [Електронний ресурс] // Режим доступу до ресурсу : http://umandet-dom.ucoz.ua/index/golovna_storinka/0-35

¹³ Кабанова О.О. Внесок І. П. Соколянського у розвиток вітчизняної освіти на зламі 20-х рр. XX ст. [Електронний ресурс] / О.О.Кабанова // Вісник №124 – 2015. Режим доступу до ресурсу: http://visnyk.chnpu.edu.ua/?wpfb_dl=71